

**І. Гедеванішвілі, М. Тцеретелі, Г. Торошелідзе,
Т. Фохадзе, І. Ломінашвілі**

Тбіліський державний університет імені Іване Джавахішвілі

Міжкультурна компетенція та етноцентризм грузинської, азербайджанської та вірменської молоді, яка проживає в Грузії¹

Анотація

*У представленій роботі розглянуто міжкультурну компетенцію грузинських, вірменських та азербайджанських студентів. Більш того, її метою є вивчення основ ефективної міжкультурної комунікації серед представників вибраних етнічних груп. Визначається термін **міжкультурна комунікація** та його антонім – **етноцентризм** як характерні риси міжкультурної сенситивності, що в свою чергу є основою ефективної міжкультурної комунікації. У статті представлені результати дискусій цільових груп. Учасниками цільових груп були грузинські етнічні групи, які навчаються в університетах Ахалцихе та Тбіліському державному університеті, а також вірменські та азербайджанські етнічні меншини, які беруть участь у першому етапі програми «чотири плюс один» у вказаних університетах. Було розглянуто наступні теми: самооцінювання, оцінювання інших, риси, які етнічні групи приписують собі та іншим групам, стосунки між етнічними групами, знання традицій і костюмів, а також культурних особливостей етнічних груп. Результати були проаналізовані у межах концептів етноцентризм та етнорелятивності. Результати дослідження показують, що грузинські, азербайджанські та вірменські студенти відрізняються своїми міжкультурними компетенціями, а саме: етноцентричні тенденції ярко виражені у вірменських студентів, особливо стосовно азербайджанців, але не так ярко стосовно грузин. Деякі тенденції етнорелятивності також помітні у вірменських студентів. Азербайджанська молодь демонструє етнорелятивне ставлення до грузин, однак до вірмен спостерігається етноцентричне ставлення.*

Ключові слова: міжкультурна компетенція, міжкультурна сенситивність, міжкультурна комунікація, етноцентризм, етнорелятивність.

Вступ

Важливість ефективної комунікації між культурами суттєво зросла у процесі

глобалізації сучасного світу. Надзвичайно важливим є подолати етноцентризм та розвивати міжкультурну сенситивність для

¹ Дану статтю виконано в рамках дослідницького проекту «Міжкультурна сенситивність студентів Грузії», який фінансується програмою The Academic Swiss Caucasus Net (ASCN).

досягнення компетентної міжкультурної комунікації. Міжкультурна сенситивність описується як відкритість та готовність людини прийняти та поважати міжкультурні відмінності. Ця тема є особливо цікавою для такої мультинаціональної та мультикультурної країни, як Грузія.

Роль освітньої системи в процесі досягнення компетентної та ефективної міжкультурної комунікації є особливо важливою, а тому треба брати до уваги відповідну освітню політику. Розробка такої освітньої політики вимагає вивчення існуючих ставлень, стереотипів, очікувань та рівня готовності суспільства, особливо молоді.

Існують різні інтерпретації терміну міжкультурна сенситивність, які надають йому різні автори, однак вони погоджуються з тим, що міжкультурна сенситивність є основою міжкультурної комунікації. Міжкультурна сенситивність включає в себе когнітивний, емоційний та біхевіористський виміри, а також передбачає позитивне ставлення до різних культур.

Міжкультурна компетенція є характерною рисою міжкультурної сенситивності, яка є основою ефективного співіснування та/або співробітництва індивідуумів та етнічних груп, які є представниками різних культур.

Що саме означає мати міжкультурну компетенцію та які ставлення і поведінку мають люди з міжкультурною сенситивністю? У ранніх дослідженнях було виявлено специфіку поведінки людей, які успішно живуть та працюють в інших культурних середовищах. За дослідженням Трендіс (Trendies 1994), індивідууми з міжкультурною компетенцією мають три спільні риси:

- (1) вони можуть справлятися зі стресом, яким супроводжується більшість процесів міжкультурної комунікації;
- (2) вони можуть встановлювати як вербальний, так і невербальний зв'язок з представниками інших культур;
- (3) вони можуть розвивати та підтримувати нові міжособистісні стосунки.

У межах інших концептуалізацій міжкультурної ефективності та сенситивності ці терміни описуються у когнітивній, емоційній та біхевіористській галузях.

Індивідууми, які володіють міжкультурною компетенцією, схильні поважати та визнавати інші культури, а не ігнорувати будь-які міжкультурні відмінності. З точки зору імпліцитного (підсвідомого) етноцентризму, вони визнають свою ту чужу культури. Замість того, щоб вигадувати, що робити для

запобігання расизму, статевої дискримінації та інших упереджень і фобій, вони думають, що робити для створення міцних і продуктивних міжкультурних стосунків. Індивідууми, які ведуть міжкультурну діяльність, активні за своєю природою та дотримуються різних точок зору у процесі прийняття рішень в різних ситуаціях.

Спілкуючись з представниками інших культур, індивідууми мають розвивати свої навички для того, щоб об'єктивно реагувати на поведінку інших людей та інтерпретувати її більше, ніж з однієї точки зору. Їм необхідно знати, як правильно вирішувати конфлікти між представниками різних культур. Вони також мають поважати міжкультурні відмінності, розрізняючи здібності, знання та аналізуючи перешкоди. Вони мають змоделювати культурно сенситивну поведінку і ставлення, здобути нові знання про культурні відмінності та запровадити аспекти культури у своє приватне та професійне життя (Cushner, McClelland, Safford, 2006).

Окрім міжкультурно сенситивних людей, існують такі люди, які вважають свою етнічну групу центральною та вважають, що інші етнічні групи або культури зводяться до неї. Це явище (коли надається перевага своїй власній етнічній групі) відоме як етноцентризм. У 1906 році

Семнер визначив його як «технічну назву для ситуації, коли власну групу вважають центральною, а всі інші розглядаються та оцінюються у порівнянні з нею [Stepman, Stepman, 1996, p.125]. Сучасні дослідники описують етноцентризм як таке явище, коли події життя оцінюються через призму традицій власної етнічної групи (Stefanenko, 2003).

Бруер та Кемпбелл (Brewer and Campbell 1976) так описали основні характерні риси етноцентризму:

- 1) сприйняття елементів (норм, ролей та цінностей) рідної культури як таких, що є природними та абсолютно правильними, та визнання елементів інших культур неприродними та неправильними;
- 2) визнання звичаїв рідної культури універсальними;
- 3) впевненість в тому, що лише з представниками своєї етнічної групи природним є взаємодіяти, допомагати та пишатися.

Варто зазначити, що останній критерій, розроблений Бруером та Кемпбелом (Brewer and Campbell 1976), завжди доводить, що людина є етноцентричною. Що стосується перших двох критеріїв, завжди є люди, які визнають цінності інших культур, але вважають їх нижчими за свої.

Дослідники не мають єдиної думки про оцінювання природи етноцентризму. Звісно, як і будь-який інший феномен, його не можна вважати цілком негативним або цілком позитивним терміном. Етноцентризм можна розглядати як позитивне явище, тому що він підтримує етнічну ідентичність, а також як негативне – в процесі комунікації між різними етнічними групами.

Дослідження Бруера та Кемпбела (Brewer and Campbell 1976), яке проводилося на тридцятьох африканських племенах, виявило наявність етноцентризму в усіх групах, щоправда, з різним рівнем прояву. Приблизно третина африканських етнічних груп вважали досягнення однієї або більше інших груп вищими за свої власні.

Здібність об'єктивно оцінювати характерні риси власної етнічної групи, а також спроби розуміти відмінності інших етнічних груп, називається терміном гнучкий етноцентризм.

Маленьким націям або етнічним мігрантам іноді властивий такий етноцентризм, який виражається ненавистю, страхом та недовірою, а також обвинуваченням інших у своїх невдачах. Хоча такий етноцентризм допомагає розвивати позитивну етнічну ідентичність, він є абсолютно неприйнятним для

особистісного розвитку та міжкультурних стосунків.

Екстремальною формою етноцентризму є делегітимізація, яка проявляється в ідеалізації рідної нації та пригніченні інших груп до такої міри, щоб їх навіть не вважати людьми (наприклад, ідеологія німецьких фашистів щодо вищості арійської раси).

Можна зробити висновок, що існують різні форми прояву етноцентризму: від позитивного етноцентризму до делегітимізації.

Методологія дослідження

Через те, що тема дослідження є дуже важливою, було вирішено виявити форми міжкультурної сенситивності у грузинської, вірменської та азербайджанської молоді. Мета роботи полягає у збиранні даних про рівень знання різних етнічних груп про їх рідну та чужі культури, звичаї, релігійні особливості та особисті характерні риси. Більш того, дослідження також направлене на збирання інформації про взаємостосунки різних етнічних груп.

Учасниками дослідження є грузинські, вірменські та азербайджанські студенти, які навчаються у вищих навчальних закладах Грузії. Виявлення ставлення студентів є важливим, тому що вони є представниками молоді, та вони

допомагають визначити майбутні тенденції нашого суспільства.

Фокус-групами слугували студенти Тбіліського державного університету (дві групи), а також студенти Державного університету Ахалцихе (три групи). Більш того, вірменські та азербайджанські студенти, які представляють етнічні меншини Грузії та навчаються за програмою «чотири плюс один» у Державному університеті Ахалцихе, також брали участь у фокус-групах (дві групи). У кожній фокус-групі було десять студентів, які були представниками кожної фокус-групи.

Інструмент дослідження

Завдання для фокус-груп містили питання щодо ставлення грузинських, вірменських й азербайджанських студентів до їх рідної та чужих культур, а також допомагали виявити рівень їх знання про рідну та чужі культури.

Під час дискусій фокус-груп було зібрано інформацію з таких тем: самооцінювання, оцінювання інших, характерні риси, за допомогою яких учасники описують себе та інші групи, ставлення до етнічних меншин, знання про звичаї, традиції і культурні особливості інших етнічних груп.

Результати дослідження

На основі великої кількості даних, зібраних під час дискусій фокус-груп описано міжкультурні компетенції (етноцентризм та етнорелятивізм) грузинських, вірменських та азербайджанських студентів. Результати аналізу представлено нижче згідно тем дослідження.

Самооцінювання

Самооцінювання грузинських студентів є вищою мірою критичним. Грузини в основному наголошують на своїй ледачості, безвідповідальності та неспроможності приймати власні рішення («вони завжди чекають на допомогу інших / вони завжди сподіваються на інших»); «вони намагаються уникнути відповідальності»). Однак самооцінювання грузинських студентів є скоріш позитивним, аніж негативним, тому що вони вважають негативні риси тимчасовим явищем. Наряду з самокритикою також спостерігається високий рівень самовдоволення («...ми пишаємось», «ми уперті та тверді»).

У вірменських студентів не спостерігається високий рівень самокритичності. Хоча вони зауважують, що, як і всі інші групи, вони мають негативні риси, це не відображено в їх самооцінці, тому що вони вважають себе

особливими. («Я б сказав, що ми дуже розумні. У світі відомо, що ми та євреї є дуже розумними»). Вони також вказують на вороже ставлення до них («ми не можемо забути нашу історію та минуле, тому ми не можемо відмовитися від того, що належить нам»).

Самооцінка азербайджанських студентів не є ні амбіційною, ні самокритичною. Вони задоволені тим, що вони є віруючими та щирими («ми щирі, щедрі та патріотичні люди», «ми наївні, ми віруючі», «ми мусульмани, тому маємо деякі специфічні риси»). Азербайджанські студенти вбачають свої негативні риси у своїх старомодних традиціях, однак це не впливає на їх самооцінку, тому що найважливішою рисою для них є бути «добрими мусульманами».

Оцінювання інших

Грузинські студенти дуже коротко оцінювали азербайджанських студентів, так, ніби вони уникали будь-яких суджень. Однак, на основі фраз, взятих з деяких дискусій, можна сказати, що оцінювання азербайджанців грузинськими студентами є не дуже позитивним («Вони надають зовеликої важливості таким матеріальним речам, як гроші або дім»; «На мою думку, грузини вважають, що азербайджанці народжені для фізичної праці, а не інтелектуальної»). Однак, незважаючи на

подібні оцінки та релігійні відмінності, грузини все ж таки вважають азербайджанців «відкритою» етнічною групою.

Грузинські студенти оцінюють вірмен як «закриту» етнічну групу. Їх оцінювання вірмен є дещо спірним: з одного боку, вони вважають вірмен розумними та рішучими («існує прислів'я: коли вірмен народжувався, єврей плакав; це означає, що вони вважають себе дуже розумними»). З іншого боку, грузини підкреслюють негативні риси вірмен («вірмени вважаються обманщиками та жадібними. Коли їм говориш, що вони вірмени, їм має біти соромно»).

Вірмени оцінюють грузин дуже спірно: з одного боку, вони вважають себе схожими на вірмен («у чомусь ми схожі, тому що ми живемо поряд, і наша сутність автоматично дозволяє нам розуміти одне одного»). Однак вони високо оцінюють лише освічених грузин, які проживають у столиці («грузини, які живуть в Тбілісі, не говорять таких речей; тільки жителі селищ можуть образливо назвати тебе вірменом»; «Іноді вони говорять такі дурні речі про нашу історію, що стає зрозумілим: ці люди є неосвіченими»). Вірменські студенти іноді називають частину грузин «селянами» та вважають себе вищими за них («ми просто не спілкуємось з такими людьми, щоб уникнути конфліктів... ми ніколи не

поясняємо нічого таким грузинам, тому що вони цього не варті»).

Вірменські студенти поділяють азербайджанців на дві частини: «грузинські» азербайджанці та інші азербайджанці («У нас є багато друзів-азербайджанців, які живуть в Грузії, але ми все ж таки не спілкуємось з азербайджанцями, які живуть в Баку... вони інші»; «вони дуже відрізняються від інших азербайджанців»). Страх і дистанція домінують («...є дві дівчинки, які вважають нас ворогами, вони навіть можуть спробувати вбити нас»; «я не спілкуюся з ними і сподіваюся, що ніколи не буду»; «Мій дядько загинув у війні за Нагорний Карабах, тому я терпіти їх не можу»; «...якщо їдеш в Азербайджан, вони тебе можуть вбити»; «я боюся, я не можу їм довіряти»). Вірменські студенти оцінюють азербайджанців зі своєї історичної точки зору і вважають їх заздрисними, жорстокими та небезпечними.

Студенти-азербайджанці безумовно визнають статус грузин та поважають них. Вони навіть вважають себе суспільно грузинами («Ми суспільно є грузинами... У нас є дві батьківщини: Грузія і Азербайджан»). Студенти-азербайджанці пишуться тим, що вони спілкуються з грузинами, але вони відчують, що їх не дуже поважають грузини («Якщо б грузини

знали більше про нашу релігію, я думаю, що вони б поважали нас більше»).

Азербайджанці взагалі не хочуть розмовляти про вірмен. Будь-яка думка, яку вони висловлюють, є дещо лютою. Студенти-азербайджанці не поділяють думки вірмен про те, що вони є особливими, та вважають їх обманщиками («Вони думають, що цілий світ належить їм»; «Вони схильні дуже багато брехати»).

Знання про інші етнічні групи

Грузини визнають, що вони не цікавляться костюмами і традиціями етнічних меншин, які живуть в Грузії, окрім тих випадків, коли вони мають з ними особисті стосунки. Зазвичай грузини порівнюють азербайджанців з турками, а вірмен – з євреями («Манашеров – це єврейське прізвище, але щоразу, коли ми чуємо, що прізвище не грузинське, ми відразу думаємо, що воно або азербайджанське, або вірменське, і навіть не цікавимося його виникненням»).

Грузини небагато знають про культуру і релігію вірмен. Вони знають, що вірмени – християни, але інші деталі їм не цікаві («Ми не знаємо багато... нас не багато об'єднує ... і це наша провина, тому що ми не хочемо з ними спілкуватися через деякі стереотипи»).

Грузини вважають себе толерантними, але це є стереотипом, тому

що вони не можуть визначити, як саме ця толерантність проявляється на практиці. Вони також не можуть описати особливості релігії азербайджанців і вірмен. Це ясно простежується у діалозі між грузинськими студентами:

- «Ми толерантні до інших релігій... ми їх поважаємо»
- «Це не зовсім правда, грузини не цікавляться навіть своєю релігією, не кажучи вже про інші. Питанням є навіть те, скільки грузини знають Євангеліє».

Вірмени знають грузинські костюми, спосіб життя і культуру взагалі доволі добре. Вони всі усвідомлені про відмінності між цими двома націями. Студенти-вірмени пояснюють своє знання тим, що їх культура та деякі характерні риси схожі з грузинськими («У чомусь ми схожі, тому що ми живемо поряд, і наша сутність автоматично дозволяє нам розуміти одне одного»).

Студенти-вірмени не цікавляться азербайджанською культурою або релігією. Так, наприклад, один студент-вірмен зазначає: «існує один мінус: вірмени не розрізняють азербайджанців і турків. Вони не є однією нацією, чи не так?! Однак 99% вірмен не вбачають відмінностей між цими двома націями, що є дуже поганим; їм не важливо, чи людина – вірмен або турок».

Студенти-азербайджанці демонструють відкритість щодо вивчення

більше про грузинську культуру. З їх дискусії зрозуміло, що вони багато знають про спосіб життя, культуру та релігію грузин і те, що вони хочуть знати більше.

Студенти-азербайджанці зазначають, що вони нічого не знають про вірменські традиції та їм не цікаво вивчати про них («Я нічого не знаю про їхні традиції... або ще про щось»). Однак ми думаємо, що це більше схоже на вираження позиції, а не на реальність.

Риси, які учасники дослідження приписують собі або іншим групам

Вірмени вважають себе патріотичними, гостинними та ощадливими. Вони вважають себе дуже обдарованою нацією, так само, як і євреї. Вони також наголошують на ролі жінки у вірменській родині («Родина сильна завдяки жінці, якщо жінка сильна, родина також є сильною»).

Грузини характеризують вірмен більш позитивно, ніж студенти-вірмени. Студенти-грузини гадають, що вірмени «віддані», «патріотичні» та «відкриті». Однак вони також зазначають, що вірмени «зарозумілі» та «егоїстичні». Що стосується студентів-азербайджанців, вони вважають вірмен «обманщиками» та «зрадниками». Студенти-грузини та студенти-азербайджанці погоджуються з тим, що вірмени працелюбні та вважають

себе вищими за інші нації («Вони думають, що світ належить ним»), «Вони думають, що вони найрозумніші»).

Студенти-грузини вважають себе гостинними, емоційними та ледачими. Вони також зазначають, що грузини намагаються уникнути відповідальності і їм часто важко приймати рішення без батьків. Було дві різних думки про толерантність грузин. Частина учасників вважають, що грузини можуть поважати традицію та релігію інших груп. Інша частина студентів вважають, що грузинам важко визнавати та поважати думки інших людей (Вони також вважають себе «упередженими», «консервативними» та «упертими»).

Що стосується студентів-вірмен та студентів-азербайджанців, вони погоджуються з тим, що грузини гостинні та дружелюбні. Вірмени зазначали, що грузини ледачі. Студенти-азербайджанці також погоджуються з цією думкою. Вони вважають чоловіків-грузин більш ледачими, ніж жінки. Грузинів також характеризували як «емоційних» та «амбіціозних». Вірмени зазначали, що грузини підтримують один одного, наприклад, під час змагань та конкурсів, що не можна сказати про вірмен. Студенти-азербайджанці також зазначали, що грузинам особливо подобається розважатися, на відміну від вірменської молоді, вони є сучасними.

Студенти-азербайджанці вважають себе працелюбними, гостинними, патріотичними та скромними в особистих стосунках. Єдиною негативною традицією, на думку студентів-азербайджанців, було те, що вони примушують дівчат одружуватися у ранньому віці, не беручи до уваги їх думку. Як і студенти-грузини, студенти-азербайджанці також вважають, що права жінок-азербайджанок пригнічують в азербайджанській культурі.

На думку деяких студентів-вірмен, азербайджанці дуже гостинні, уважні та привітними. Однак, беручи до уваги їх спільне історичне минуле, студенти-вірмени вважають азербайджанців заздрисними та жорстокими.

Ставлення грузин про різні риси азербайджанців дуже відрізняється. Грузини вважають азербайджанців працьовитими, щедрими та комунікабельними. Більш того, деякі грузинські учасники зазначали, що азербайджанці є матеріалістичними, а «машина або дім» є найважливішими речами для них. Тому вони тяжко працюють та приділяють менше уваги освіті, особливо для дівчат. Азербайджанців також характеризували як «традиційних» і «таких, хто дотримується правил».

Стосунки між етнічними групами

Вірмени та грузини

Всі студенти-вірмени, які брали участь у дослідженні, зазначали, що людей в Грузії пригнічують через їх етнічну приналежність. Беручи до уваги свій власний досвід, студенти-вірмени зазначали, що грузинські працедавці надають перевагу тим, «хто має грузинське прізвище, а не вірменське», не зважаючи на їх інтелект і здібності. З цією ідеєю погоджуються студенти-грузини, і вони також зазначають, що вірмен часто пригнічують через їхню расову приналежність. З цієї причини вони часто змінюють свої прізвища. Більш того, вірмени згадують ситуації, коли батьки-грузини забороняють своїм дітям гратися з дітьми-вірменами. Вони також чують такі фрази, як «Вони розумні, але вони вірмени»; «Вони хороші, але вони вірмени». Однак також зазначається, що таке ставлення характерне для грузин з регіонів. Вірмени вважають, що таке ставлення виховується в родині. Незважаючи на все вищезазначене, вірмени вважають грузин славними та люб'язними. Грузини та вірмени погоджуються з тим, що бути «вірменом» є негативною рисою для грузин. Учасники-грузини визнають, що вони довіряють вірменам (наприклад, як співробітникам) тільки тоді, коли добре їх знають, в інших випадках вони обережні.

Вірмени та азербайджанці

Вірмени зазначали, що «грузинські азербайджанці» відрізняються від інших азербайджанців. Учасники-вірмени вважають можливим спілкуватися з «грузинськими азербайджанцями». Однак вони навіть не уявляють існування будь-яких особистих стосунків з азербайджанцями з Баку через нещодавні історичні події. Вірмени зазначають, що студенти-азербайджанці часто відчують до них ненависть. Загалом вони бояться азербайджанців та не можуть довіряти їм. На думку студентів-вірмен, азербайджанці навіть не хочуть змінювати своє ставлення до вірмен. Вони також вважають, що, «якщо азербайджанці змінять своє ставлення до вірмен, вони переглянуть своє». Студенти-вірмени вважають, що встановлення мирних стосунків між цими двома націями займе багато часу, та тільки поколінню їх онуків, можливо, вдасться встановити нормальні стосунки.

Студенти-азербайджанці вважають можливим мати особисті стосунки з вірменами, однак рівень довіри між цими двома націями є дуже низьким («у мене є один знайомий вірмен, який здається гостинним і працьовитим, але він не відданий. У його очах можна прочитати, про що він думає»). Деякі учасники вважають навіть, що азербайджанці взагалі не повинні цікавитися вірменами.

Грузини та азербайджанці

Студенти-азербайджанці зазначають, що грузини часто називають їх «татарами», що є образливим та неповажним. Так само, як і в грузинських фокус-групах, в азербайджанських групах також були різні думки щодо того, чи поважають грузини азербайджанську культуру і традиції. Деякі учасники вважали, що грузини поважають їх традиції і костюми (наприклад, коли вони разом, грузини не подають до столу вино / свинину). Однак деякі учасники згадували про те, що у деяких випадках грузини не дотримуються цих правил.

Студенти-грузини зазначали, що вони мають більш позитивне ставлення до азербайджанців, ніж до інших етнічних груп, тому що вони заслуговують на більшу довіру, ніж вірмени. Незважаючи на це, грузини думають, що вони не пов'язані з будь-якими іншими етнічними меншинами.

У результаті було виявлено тенденцію, що вірмени та азербайджанці більше довіряють грузинам, ніж одне одному.

Що стосується шлюбів між представниками різних етнічних груп, учасники дослідження виражали наступні думки: *вірмени* вважають, що їм не слід одружуватися з представниками іншої нації, але вони вважають, що краще

одружитися з грузинами, ніж з азербайджанцями («...Якщо запитати дівчат, чи вийдуть вони заміж за представника іншої нації, вони відмовляться, але вони одружаться з грузинами, а не з представниками інших націй, через релігію; у них більше спільних рис з грузинами. Що стосується шлюбу з представниками інших націй, 90% скажуть «ні»).

Грузини думають, що вірмени одружуються з грузинами частіше, ніж з азербайджанцями. Для хлопців-грузин є нормальним одружитися як з вірменкою, так і з азербайджанкою. Дівчата-грузинки вважають, що краще одружитися з вірменом, ніж з азербайджанцем.

Азербайджанці більш радикально підходять до цього питання. Для більшості дівчат є абсолютно неприйнятним одружитися з представником будь-якої іншої національності. Більшість хлопців погоджуються з цією думкою, однак деякі з них сприймають нормальним одружитися з грузинкою.

Вірменські, азербайджанські й грузинські студенти мають однакову думку щодо знання грузинської мови та культури: вони вважають, що будь-яка етнічна група, яка проживає в Грузії, повинна добре знати грузинську мову та культуру. Азербайджанські та вірменські студенти зазначали, що грузин часто дратують

представники етнічних меншин, які розмовляють своєю рідною мовою, і вони наполягають на тому, щоб розмова велася грузинською мовою. Студенти-азербайджанці наголошували, що було б добре, якщо б грузини вчили їхню мову та знайомилися з азербайджанською культурою, тому що таким чином вони б виражали свою повагу.

Результати дослідження дозволяють дійти висновку, що ставлення представників різних етнічних груп мають багато відмінностей та залежать від попереднього досвіду та взаємодії. Цей досвід впливає на соціальні цілі, які переслідують ці групи в певних контекстах. Студенти-грузини думають про свій комфорт, у той час, як студенти-азербайджанці та студенти-вірмени прагнуть надійності і самоствердження. Результати представленої аналізу дозволяють зробити наступні висновки:

Грузинським студентам не цікава азербайджанська релігія і культура, окрім тих ситуацій, коли вони мають жити або навчатися в одному середовищі, або коли ця ініціатива йде від азербайджанців. У цілому грузини вважають, що азербайджанцям слід інтегруватися до грузинської культури.

Студенти-грузини не намагаються встановити глибокі стосунки з вірменами. Незважаючи на їх історичні спільні риси, грузини небагато знають про культуру

вірмен, однак для них є більш прийнятним одружитися з людиною вірменської національності, аніж азербайджанської. Грузини не сильно наполягають на тому, щоб вірмени інтегрувалися до грузинської культури і дотримувалися грузинських традицій. Можна сказати, що грузини визнають індивідуальність вірмен, але вони дуже відділяються від них («він розумний, але він вірмен»).

Студенти-азербайджанці вбачають як позитивні, так і негативні риси в характері грузин. Вони дещо ображені, що грузини не дуже хочуть з ними спілкуватися. Вони дуже хочуть встановити міцні стосунки з грузинами.

Студенти-азербайджанці взагалі не хочуть спілкуватися з вірменами, оскільки вони мають забагато стереотипів про вірмен, що, можливо, пов'язано, з жорстокими подіями їхньої історії.

Студенти-вірмени обвинувачують грузин у тому, що вони не дозволяють їм інтегруватися до грузинського середовища. Вірмени, наприклад, вважають, що неможливо знайти хорошу роботу, доки не зміниш своє прізвище. Самі вірмени не пускають іноземців до свого особистого простору, особливо до своєї родини. Вони відмовляються одружуватися з представниками будь-якої чужої етнічної групи, включаючи грузин.

Вірменські студенти взагалі відмовляються спілкуватися з азербайджанцями, вони відчують до них страх і недовіру. Вірмени краще ставляться до «грузинських азербайджанців» та підкреслюють їх позитивні риси, однак вони все ж таки воліють триматися від них на відстані.

Результати дослідження описані в межах концепту міжкультурної компетенції, яка включає біполярні конструкти етноцентризму та етнорелятивізму. Етноцентризм визначається на основі дефініції Бревера та Кемпбела (Brevier and Campbell 1976) за згаданими критеріями. Проведений аналіз дозволяє окреслити наступне:

Студенти-вірмени

- ✓ вважають елементи своєї рідної культури нормою, а ролі і цінності (незважаючи на критику) як такі, що переважають над елементами інших культур;
- ✓ вважають свої національні риси майже універсальними;
- ✓ переважно спілкуються, допомагають і пишаються представниками своєї національності. Також у вірмен спостерігається недовіра, а іноді навіть ворожість до представників інших етнічних груп.

Студенти-азербайджанці

- ✓ вважають, що елементи їх культури є абсолютною істиною, особливо їх релігія. Однак вони також лояльно ставляться до культурних і релігійних цінностей інших народів;
- ✓ вважають свої костюми правильними, але не універсальними;
- ✓ знають, що цілком природно взаємодіяти з представниками рідної етнічної групи та допомагати їм. Їх ворожість до вірмен є очевидною, навіть якщо вони її не показують.

Студенти-грузини

- ✓ незважаючи на те, що вони пишаються елементами своєї культури, вони не вважають елементи інших культурних груп неприродними або неправильними;
- ✓ вважають свої костюми і традиції унікальними, але не універсальними;
- ✓ не виражають ворожість до азербайджанців або вірмен, але не проявляють зацікавленості в інтеграції з цими групами.

У студентів-вірмен спостерігається етноцентризм / етнорелятивізм за всіма трьома критеріями / характеристиками. Студенти-азербайджанці частково демонструють етноцентризм за двом критеріями, і лише у третьому критеріями спостерігається етноцентризм стосовно вірмен. У студентів-грузин лише у другому

критерії спостерігається незначний етноцентризм.

На основі квалітативного аналізу можна зробити такі висновки:

(1) у студентів-грузин спостерігаються лише незначні тенденції етноцентризму. Однак слід зазначити, що у них також не спостерігаються етнорелятивні тенденції. У цілому, міжкультурні компетенції грузин стосовно азербайджанців і вірмен не є визначеними та розвиненими. Можна дійти висновку, що толерантність до своєї рідної етнічної групи, яку часто приписують грузинам, є лише дозволом іншим етнічним групам існувати поряд з грузинами;

(2) етноцентристські тенденції проявляються у вірменської молоді у таких механізмах, як самозахист, вихваляння своєї рідної культури та ставлення до інших етнічних груп як до ворогів. Однак слід також зазначити, що учасники-вірмени виражають етноцентризм тільки до азербайджанців, до грузин вони ставляться більш етнорелятивно;

(3) у студентів-азербайджанців спостерігається певний рівень етноцентризму, який можливо пояснити тим, що вони мають інше віросповідання. Етнорелятивізм у них проявляється тільки стосовно грузин. Студенти-азербайджанці явно етноцентрично ставляться до вірмен.

Посилання

- Bennett, 1993 - Bennett, M. J. (1993). Towards ethnorelativism: A developmental model of intercultural sensitivity. In R. M. Paige (Ed.), *Education for the intercultural experience*. Yarmouth, ME: Intercultural Press.
- Bennett, 1998 - Bennett, M. J. (1998). Intercultural communication: A current perspective. In M.J.Bennett (Ed.), *Basic concepts of intercultural communication: Selected readings*. (pp. 1-34). Yarmouth, ME: Intercultural Press.
- Brewer, 1986 - Brewer, M. B., Campbell, D. T. *Ethnocentrism and intergroup attitudes: East African evidence*. N.Y., 1986.
- Кон, 2003 - Кон И.С. Этноцентризм //Философский энциклопедический словарь. М., 1983. С 812. [Kon I.C. Ethnocentrism// Philosophical Encyclopedic Dictionary. M., 1983. С 812.]
- Stefanenko, 2003 - Стефаненко Т. Г. Адаптация к новой культурной среде // Этно психология 2003 С.324-351. [Stefanenko T.G. Adapting to a new cultural environment// Ethno psychology 2003 С.324-251.]
- Tabatadze, Nacvlishvili, 2008 - Tabatadze Sh., Natsvlishvili N. *Intercultural Education, Teachers' Professional Development Centre*, Tbilisi, 2008